

Stages Of Development Of The Genre Of The Short Story

Raykhona Khojaeva,

Deputy editor-in-chief of the newspaper “O‘zbekiston bunyodkori”.

Abstract

This thesis discusses the history, development, improvement as a literary and journalistic genre, lexical meaning and content of the short story genre. Writers who created in this genre, their thoughts, and examples of short stories are presented.

Keywords: short story, genre, Turkish literature, newspaper, article, fragment, piece.

Аннотация

Ушбу тезисда фикра жанрининг тарихи, ривожланиши, адабий-публицистик жанр сифатида такомиллашуви, луғавий маъно-мазмуни ҳақида фикр юритилади. Ушбу жанрда ижод қилган ёзувчилар, уларнинг фикр-мулоҳазалари, фикраларидан намуналар баён қилинган.

Калит сўзлар: фикра, жанр, турк адабиёти, газета, мақола, бўлак, парча.

Кириш. Фикра жанри қадимдан мавжуд бўлса-да, аммо ҳали бу жанр тўлиқ тадқиқ этилмаган. Адабий-публицистик жанр сифатида ҳозирча дарсликларга киритилмаган, аммо бу жанрда кўплаб ёзувчилар ижод қилиб келади. Хусусан, турк матбуоти ва адабиётида ушбу жанр намуналари кўплаб учрайди. Қолаверса, Абдулла Қаҳҳор, Асқад Мухтор, Эркин Аъзам каби ёзувчилар ижодида ҳам ушбу жанр намуналарини кўриш мумкин.

Zargan.com интернет сайтидаги туркча-инглизча луғатда фикра (усмонлича талаффузда fikra) сўзининг қуйидаги маънолари берилган:

Fikra-

- 1) article-мақола;
- 2) chestnut-латифа (эскирган сўз);
- 3) clause-модда;
- 4) column-колонка; устун;
- 5) head-асос;
- 6) item-банд;
- 7) paragraph-параграф;
- 8) subclause-гапнинг маъзи; модданинг қисми;
- 9) subparagraph-параграф таркибий қисми;
- 10) vertebra-умуртқа;
- 12) anecdote-латифа;
- 13) (newspaper) coulumn-устун (газета);
- 14) short feature-кичик воқеа (газета жанри).

Эътибор берадиган бўлсак, бу жанр то ҳақиқий фикра деб аталгунга қадар бир неча маъноларда ишлатилган, балки ҳозирда ҳам ишлатилсада, бадий публицистикада фикра деган сўз асосан парча, бўлак деган маъноларни англатади. Яъни, фикра бирон катта асарнинг бир бўлаги ҳисобланган.

Фаррух Жабборовнинг битирув малакавий ишида қуйидаги жумлалар мавжуд: “Навоий асарлари луғатида бу истилоҳга берилган изоҳни кўчираемиз: “Фикрот – парчалар, бандлар, бўлимлар; Рангин фикрот – чиройли парчалар, гўзал бандлар (адабиёт). Охирги жумладан маълум бўлишча, “фикра” сўзи ўрта асрлар адабиётида бирор бир асарнинг гўзал жойидан олинган парча сифатида талқин қилинган. Демак, мазкур истилоҳ ўз маъновий тадрижининг айна шу босқичида назмдаги қитъа жанрига яқинлик касб этган. Фарқ шунда бўлганки, назмий асардан олинган парча “фикра” дейилган.

Назмда фикра жанри бу тахлит пайдо бўлган бўлса-да, кейинроқ мустақил жанр бўлиб шаклланди. Фикра ҳам шу йўлни босиб ўтди. Энди ижодкорлар алоҳида фикра жанрида қалам сурадиган бўлдилар. Лекин Шарқ мумтоз адабиётида насрга эътибор сустиги учун фикра жанри кенг оммалашиб кетмайди. Тазкирачиликнинг анъана тусига кириши натижасида фикра банд, бўлими маъноси билан ривожлана бошлайди. Охир-оқибатда эса жанр бўлиб шаклланади” деб ёзади муаллиф.

Демак, фикра бўлиб шакллангунга қадар ушбу жанр бир неча босқичларни босиб ўтган. Бундан кўриниб турибдики, Алишер Навоий ижодидаги тазкира жанрида ёзилган асарлар аслида фикра жанрининг бир кўринишлари ҳисобланган. Кейинчалик у публицистик жанр сифатида ривожлана бошлаган.

Айтиб ўтганимиздек, фикра, аввало, бадиий жанр сифатида адабиётга кириб келган. Кейинчалик журналистика тараққиёти туфайли у адабий-публицистик жанр сифатида ҳам ривожлана бошлайди. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, фикра жанри илк маротаба турк адабиётида қўлланилган. Бу сўз туркчада латифа деган маънони ҳам англатган.

Ушбу жанр XX аср бошларида бадиий-публицистик жанр сифатида шаклланиб улгуради, шу маънода газета ва журналларнинг муайян устунларида бериб бориладиган, кундалик долзарб мавзулардан илҳомланган ҳолда, ортиқча тафсилотларга берилмай ёзилган кичик ҳажмли бадиий-публицистик жанр деб қараладиган бўлади.

“Бизнинг ишимизга ҳали ном қўйилмаган, – дейди Азиз Несин. – шунчаки фикра ёзувчилиги деб аталиб келинади. Фикра кулгили пурмаъно ҳикоя демакдир. Турк газетчилигининг илк фикра ижодкорлари ёзувчи-шоирлар бўлган. Шунинг учун улар жуда кўп ёзардилар. Ичиш қийин бўлган тахир дорилар шакар қўшиб берлиганидек, газета фикрасининг ташвиқий насиҳатомуз моҳияти осон ўқиладиган, осон англонадиган кулгу билан ўралади. Аҳмад Расим, Аҳмад Ҳошим, Нозим Ҳикмат каби ижодкорлар фикра ёзувчилигини мана шундай даражага кўтарган эдилар”.

Азиз Несиннинг фикридан ҳам кўриниб турибдики, фикранинг журналистик жанр сифатида ривожланишига асосий сабаб халққа даврнинг энг долзарб масалаларини содда тилда тушунтириб бериш бўлган.

Нозим Ҳикмат прозасини ўрганган, фикраларини рус тилига таржима қилган олим Л.Н.Старостов ёзади: “турк журналистикасида русчага таржиа қилиш қийин бўлган “фыкра” истилоҳи бор... Бу ерда гап бизнинг газеталаримизга хос бўлмаган ҳодиса ҳақида кетаяпти. Чунки бу жанр Туркияда пайдо бўлган ва доимий равишда бир қатор жиддий газеталарда чоп этилган. Шунинг учун ишга таниқли ёзувчи ва журналист жалб қилинади. У тахаллус билан газетанинг ҳар кунги сонида муайян устунда қисқа мақолачалари билан қатнашиб туриши лозим бўлган. (Бу жанрни шартли равишда комментария деб аташимиз мумкин). Комментария (фикра назарда тутиляпти) бир-бири билан боғлиқ бўлмаган турфа мавзуларда ёзилиши мумкин, ҳеч қандай қолипга солинмайди. У муаллифнинг индивидул дунёқараши ва услуби билан характерланади. Шу жиҳати билан бошқа жанрлардан фарқ қилади. Кўпинча гап ички ва ташқи сиёсатнинг долзарб масалалари ҳақида борса-да, бу мавзу ҳам доимий ва мажбурий эмас. Сюжет танлашда муаллиф эркиндир. Аммо муаллиф ёзганларига аудиториянинг ишониш-ишонмаслиги ҳам борки, бу эркинликка нисбатан масъулият ҳиссини юклайди. Бир қатор газеталарда доимий равишда икки-уч муаллифнинг комментариялари бериб борилади. Кўпгина таниқли турк журналистлари, жумладан, Бурҳон Фалак, Шавкат Радо, Илҳоми Сойсал, Илҳом Салжуқ, Метин Токер кабиларнинг эл орасида машҳурлигини газета бурчагида чиқадиغان фикралари таъминлаган. Мана қандай жанр бу фикра!”.

Ўзбек адабиётида эса истиқлол даври фикралари деганганда, асосан буюк жадид бобоми Фитрат фикраларини мисол сифатида айтиш мумкин. Масалан, унинг ижодига мансуб танлаган асарлар тўпламига “Юрт қайғуси” сарлавҳаси остида эрк, озодлик, истиқлол озодлик тараннум этилган. Шунингдек, жадид адабиёти намоёндаларидан яна бири Абдулла Авланийнинг “Туркий Гулистон ёзуд ахлоқ” асарида ҳам фикраларнинг

илмий турларини кўриш мумкин. Хусусан, “Хулқ”, “Фатонат”, “Ҳилм” кабилар шулар жумласидандир.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, фикра турк матбуотининг энг демократик, яъни сўз эркинлигини таъминловчи жанри ҳисобланади. Бир соннинг ўзида бир неча зид фикрдаги фикралар газета саҳифаларидан жой оларди. Мавзу ҳам шунга яраша бўлган. Турк матбуотининг энг ўқишли материаллари ҳам фикралар саналарди. Масалан, биз фақат ҳажвиялари билан танийдиган Азиз Несин ҳам фаол фикрачи-журналистлардан эди. У “Бизнинг ишимиз” фикрасида: “Вақт ўтиб, газетчилик адабиётдан ажралгач, ёзувчи-шоирлар ҳам газеталардан узоқлашган” деб ёзилади илмий ишда.

Ушбу жанрни тадқиқ қилиш орқали журналистика ривожига ҳисса қўшиш ниятимиз бор. Ўзбек журналистикасида ҳам қисқа ва лўнда, аммо ўткир мавзулардаги материаллар яна кўпаяверсин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

Zargan.com

Фаррух Жабборов, “Фикра – адабий-публицистик жанр сифатида”. Битирув малакавий иши. 2007.

Абдулла Авланий. Туркий гулистон ёхуд Ахлоқ. Тошкент. Ўқитувчи. 1992 й.

Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. Тошкент. “Маънавият” 2000 й.